

-arve

Ordet *arve* utgör senare led i ett stort antal gård- och ägonamn på Gotland. Elementet förekommer även sporadiskt i Nyland och dessutom som *-arvaby*, *-arby* i Dalarna och Uppland. Ordet är en gammal nomen agentis-bildning, fsv. *arfi* m. 'den som ärver, arvinge'. Ordet är fullt levande under hela medeltiden och används i t.ex. landskapslagarna i betydelsen 'arvinge, arvtagare'. I Gutalagen står t.ex.: "Da hafi hans arui vitorp" (då have hans arvinge vitsord, bevisningsrätt).

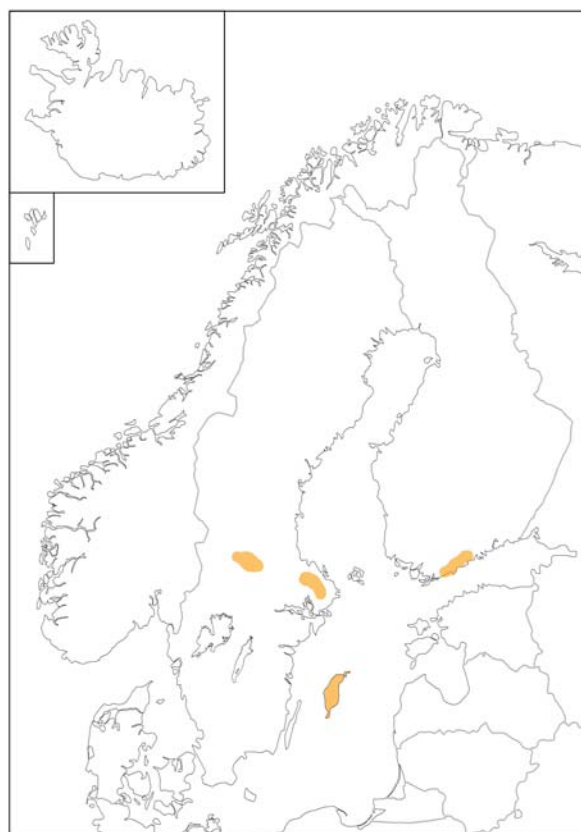
Ordets användning i ortnamn, speciellt i gotländska gårdnamn, kan visas gå tillbaka på en tidigare och ursprungligare användning som senare led i personbinamn, t.ex. *Jakops-arfi* 'den som är arvinge till Jakob'. Sådana bildningar i funktion som personbinamn kan dokumenteras från medeltida runinskrifter på Gotland (Melefors 1983 s. 157 ff.). Äldst – från 1100-talet – är **arfar**

: **rakna** 'Ragnes arvingar' på G 200 och **si-tris** : **arua** - 'Sigtryggs arvingar' på Säve 11. Senare kan man flera gånger finna angivelser som **iuana** : **iakaubs** : **arfi** (Säve 54), där alltså en Johan betecknas som Jakops arvinge.

Även från Dalarna finns en rad personbinamn av samma slag dokumenterade från medeltiden. I ett diplom 1359 30/9 från (Stora) Tuna nämns t.ex. *olawer honæfsarfue*, *olawer ormsarfue af tiærno* och *pætær styrwastaarfue*. I inget av de kända fallen kan det påvisas en direkt vidareutveckling till ortnamn; det är hela tiden fråga om personliga binamn på *-arfi*. I ett av fallen, *honæfsarfue*, återfinns emellertid binamnet som genitivbestämning till ett *mor* 'granskog' i några medeltida diplom. Senare har detta namn fått formen *Hönsarvet* (Stora Tuna sn) och således anslutit sig till en i Dalarna väletablerad namntyp, nämligen bebyggelsenamn på *-arvet* (Ståhl 1941 s. 36 f.). Det är möjligt att liknande fall av interaktion har förekommit även i andra fall, men möjligheten att påvisa sådana är ringa.

Vad gäller de gotländska gårdnamnen på *-arve* är de genomgående att se som personbinamn på *-arfi* i genitivform. I de äldsta beläggen, oftast runinskrifter, uppträder genitivisk form på *-a*, t.ex. **robbern**:**arua** för det nutida *Robbenarve* i Garda sn på G 106, ett namn som kan härledas ur ett **Hropbiarna(r)arfa*.

Hur de många gotländska gård- och ägonamnen på *-arve* skall uppfattas står i huvudsak klart. De är tvivelsutan att se som nära motsvarigheter till de många

Utbredningen av ortnamn på *-arve* (Gotland) och *-arva(by)* (Uppland, Dalarna samt Nyland).

gårdnamn som innehåller ett personnamn i genitiv, typ *Hallvards*, *Hägvalds*, *Rofinds* etc. både vad gäller bildningstid och bildningssätt. Den enda fråga som härvid har varit en smula kontroversiell och därför har diskuterats är om den genitiviska leden *-arfa* haft plural eller singular syftning.

I en grundläggande genomgång av de gotländska *arve*-namnen hävdar Herbert Gustavson (1938 s. 36), att en plural tolkning äger företräde. Detta sker i anslutning till Elof Hellquists (1918 s. 90) åsikt att de med de gotländska *-arve*-namnen uppenbarligen sammanhörande svealändska namnen på *-arvaby* är att förstå som "egendomskomplex, som gemensamt brukats av någons arvingar". Som ytterligare stöd anför Gustavson teorier om gotländska "storfamiljer" lanserade av folklivsforskaren Nils Lithberg. Såsom Harry Ståhl (1941 s. 41) invänt, utgör emellertid "storfamiljerna" ett alltför bräckligt stöd för pluralisteorin. Ståhl (ib.) visar också att Hellquist felaktigt utgått från att *-by* i *-arvaby*-namnen har den moderna betydelsen 'samling av gårdar'. Enligt Ståhl, som här ansluter sig till Sahlgren, är det vida sannolikare att *by* ursprungligen har betydelsen 'gård'. Han vill gärna se ett genetiskt samband mellan de gotländska gårdnamnen på *-arve* och de uppländska, dalska och finländska namnen på *-arby* (av äldre *-arvaby*). De senare förekommer i samma områden som gårdnamn på *-by* med personnamn i förleden, vilka helt enkelt kan förstås som 'den gård, som grundats av den i förleden nämnde personen'. I konsekvens härmed uppfattas *-arva* i *-arvaby* som 'arvingens'.

Ståhls ståndpunkt har i princip anammats av Åke Granlund (1956 s. 275) och Lars Hellberg (1950 s. 65). Granlund menar, att "N.N:s-arvingens gård" passar bra för de finländska namnen, särskilt som ett binamn (*Andris*) *Billaarfue*, nuv. *Bällarby* i Karis sn, är känt från 1392. Granlund menar att Ståhls utredning kastar nytt ljus över de finländska namnen. Hellberg betonar särskilt "det nära samband i tid och rum, som kan påvisas mellan namnen på *-by*, innehållande personnamn, och namnen på *-arvaby* i Uppland".

Som ovan berörts är det nära sambandet mellan de gotländska *arve*-gårdnamnen och de genitiviska gårdnamnen typ *Hallvards* 'Hallvards (gård)' viktigt. Tillsammans utgör nämligen gårdnamn som innehåller personnamn eller personbeteckningar i genitiv över hälften av alla Gotlands gårdnamn. Tidsmässigt, rumsligt och typologiskt bildar dessa namn utan tvivel en enhet. Flera röster har höjts för att förlägga den huvudsakliga bildningstiden till medeltiden, även om en äldre period skulle kunna komma i fråga. Under sådana förhållanden har namntypernas produktionstid varit så utsträckt, att även kristna och tyska namn som *Jaksarve* < **Jacobsarfa*, *Jusarve* < **Juansarfa*, *Prostarve* < lågty. *prowest* 'prost', *Skradarve* < lågty. *schrader* 'skräddare' finns representerade. En kronologisk bedömning utifrån andelen förkristna personnamn ingående i *-arve*-namnen är vanskelig att göra för Gotlands del med hänsyn till den oerhört rikliga förekomsten av ålderdomliga namn i medeltida inskrifter, namn som också i påfallande utsträckning ingår i *-arve*-gårdnamnen. (Exempel hos Olsson 1984 s. 61 ff.) Hypoteser om ett eller flera medeltida storskiften, som i ett slag skulle ha skapat en genomgripande onomastisk struktur på Gotland, har framförts av Lars Hellberg (1958 s. 103), men, såsom Ingemar Olsson (1963 s. 137) kraftigt understrukit, kan inget sådant verifieras.

Utöver de gårdnamn på *-arve*, som vid 1600-talets mitt beräknats till 238

(Melefors, 1983 s. 172), förekommer ett relativt stort antal ägonamn på *-arve*. Flertalet av dessa, att döma av skrivningar och förekomst i äldre lantmäterimaterial, ser ut att vara bildade på samma sätt som gårdnamnen, dvs. de innehåller personnamn eller personbeteckning. Det kan i många fall vara fråga om namn som tidigare denoterat bebyggelse; en hel del sådana fall kan avslöjas med hjälp av en (i DRA) bevarad lista över öde gårdar, som troligen skrivits ned 1585. Mycket talar för att en del av ägonamnen på *-arve* skulle kunna vara bildade efter samma mönster som gårdnamnen, men med ett ord för äga, mark som ellipsbas (Ståhl 1941 s. 41). Det finns emellertid en grupp, ovisst hur stor, som inte utan vidare kan anslutas till en sådan tänkt huvudtyp. I själva verket har Herbert Gustavson (1938 s. 42 ff.) velat se gotländska ägonamn på *-arv*, *-arve* och *-arven* som motsvarigheter till namnen på *-arv*, *-arvet* från Dalarna. För att få en säker uppfattning om frekvensen av sådana bildningar krävs en grundlig inventering av namnen i lantmäterimaterialet. Gustavson nämner exempel som *Brunnsarve*, *Fånnarve* < *Forn-arve(t)? och *Koarve*, dvs. namn som säkerligen ej innehåller personnamn, och som han härleder ur *-arve(t)*, neutrum best. form (med *t*-bortfall). Med all säkerhet är denna typ inte vanlig i det gotländska materialet, men dess omfattning och förhållande till majoritetstypen är ännu inte känd (se Olsson 1984 s. 41 f.).

Verkliga hållpunkter för *-arve*-namnens kronologi saknas. Oftast har man velat placera dem i medeltid, jfr ovan. I princip kan deras högproduktiva period tänkas infalla betydligt tidigare. Även om namn som *Mickels*, *Martens* eller *Larsarve* är medeltida, kan de, som Ståhle (1962 s. 43) har påpekat, ha bildats efter mönster, som utbildats redan i förhistorisk tid. För namn som *Airiks* och *Sigvalde* har Ståhle (1946 s. 591) rentav framkastat tanken på att de skulle kunna vara "semasiologiska motsvarigheter till fsv. *Eriksstadir* och *Sighvaldsstadir*, båda har haft samma innebörd, men på Gotland har huvudordet utelämnats som obehövligt". Med tanke på namntypens förekomst i Nyland med sitt medeltida svenska namngods, ligger dock tanken på äldre medeltid närmast tillhands. Av kartbilder över lägen för gravfält o. likn. kan ingen säkerhet vinnas beträffande relationen förekomst av gravfält -namntyp av hög ålder, eftersom gravfält ofta påträffas på gårdar med *-arve*-namn, även på sådana där ett kristet namn ingår i gårdnamnets förled.

Litteratur och förkortningar

DRA = Rigsarkivet, Kobenhavn.

G [+ nr] = Gotlands runinskrifter. 1–2. 1962–78. (Sveriges runinskrifter 11–12.)

Granlund, Åke. 1956. *Studier över östnyländska ortnamn*. (SNF 44.)

Gustavson, Herbert. 1938. *Gotlands ortnamn*, OUA.

Hellberg, Lars. 1950. *Inbyggarnamn på -karlar i svenska ortnamn*. (Studier till en svensk ortnamnsatlas 6.)

Hellberg, Lars. 1958. *De gotländska ortnamnen på -stade och -stadar*, NoB 46.

Hellquist, Elof. 1918. *De svenska ortnamnen på -by. En öfversikt*. (Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar 4, 20:2)

- Melefors, Evert. 1983. *Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning.* (Studier till en svensk ortnamnsatlas 13.)
- Olsson, Ingemar. 1963. Plural form i äldre nordiskt ortnamnsskick, *NoB* 51.
- Olsson, Ingemar. 1984. *Ortnamn på Gotland.*
- Säve = Carl Säve. 1859. *Gutniska urkunder: Guta lag, Guta saga och Gotlands runinskrifter språkligt behandlade.*
- Ståhl, Harry. 1941. Bebyggelsenamn på -arv(et) i Falu-trakten, *NoB* 29.
- Ståhle, Carl Ivar. 1946. *Studier över de svenska ortnamnen på -inge.* (Studier till en svensk ortnamnsatlas 3.)
- Ståhle, Carl Ivar. 1962. *Sakkunnigutlåtande rörande de sökande till professuren i nordiska språk, särskilt ortnamnsforskning, vid Uppsala universitet 1962.* [Duplic.]

Evert Melefors (1992)
